

УДК 1(09)4/9

ФІЛОСОФІЯ ЗНАННЯ І ПІЗНАННЯ

доктор філософських наук, професор, Гончарук-Чолач Т. В.

<https://orcid.org/0000-0001-5640-2605>

кандидат філософських наук, доцент, Гнасевич Н. В.

<https://orcid.org/0000-0001-6844-1847>

Джугла Н. В.

<https://orcid.org/0000-0002-5817-9782>

Тернопільський національний економічний університет, Україна, м. Тернопіль

Дослідження присвячене проблемі філософії знання та пізнання, в основі якого лежить проблема з'ясування значення філософії та філософічних наук для людини.

У статті висвітлюється проблема співвідношення філософського і наукового знання, визначається пояснення філософії, її сутності, говориться про практичне значення її для людини, здійснюється критична оцінка ототожнення філософії та науки, ствердження, що філософія – це не наука, а знання, яке знаходить сьогодні підтвердження в наукових дослідженнях сучасних філософів.

Досліджуючи проблему філософії знання і пізнання ми прийшли до висновку, про необхідність філософського пізнання, звідки й береться початок розмежування філософії на галузі.

Ключові слова: пізнання, знання, філософія, наука, людина, наукові дослідження.

Гончарук-Чолач Т. В., д. филос. н., професор; Гнасевич Н. В., к. филос.н., доцент; Джугла Н.В. Философия знания и познания /

Тернопольский национальный экономический университет,
Украина, г. Тернополь

Исследование посвящено проблеме философии знания и познания, в основе которого лежит проблема выяснения значения философии и философских наук для человека.

В статье освещается проблема соотношения философского и научного знания, определяется объяснения философии, ее сущности, говорится о практическом значении ее для человека, осуществляется критическая оценка отождествление философии и науки, утверждение, что философия - это не наука, а знание, которое находит сегодня подтверждение в научных исследованиях современных философов.

Исследуя проблему философии знания и познания мы пришли к выводу о необходимости философского познания, откуда и берется начало разграничения философии на отрасли.

Ключевые слова: познание, знание, философия, наука, человек, научные исследования.

T. V. Goncharuk-Cholach, PhD Professor; N. V. Gnasevich, PhD, Associate Professor; N. V. Dzhugla, Philosophy of knowledge and knowledge/ Ternopil National Economic University, Ukraine, Ternopil

The study deals with the problem of the philosophy of knowledge and cognition, which is based on the problem of understanding the meaning of philosophy and the philosophical sciences for man.

The article deals with the problems of correlation of philosophical and scientific knowledge, defines the explanation of philosophy, its essence, speaks about its practical significance for man, carries out a critical assessment of the identification of philosophy and science, assertion that philosophy is not science, but knowledge, which is nowadays confirmed in scientific researches of modern philosophers.

Investigating the problem of the philosophy of knowledge and cognition, we came to the conclusion about the need for philosophical knowledge, which is the origin of the differentiation of philosophy in the field.

Keywords: cognition, knowledge, philosophy, science, man, scientific research.

Вступ. Сьогоднішній світ, спрямований у майбутнє, все більше заглиблюється у минувшину. Як відомо, причини цього досить поширеного явища – на поверхні. Воно фактично розпочалося з ідеями Просвітництва, коли оптимістична віра в могутність людського розуму спрямовує думку дослідників на необмежене намагання «судити» все буття в цілому, в тому числі й найскладніші питання свого власного буття, «світлом розуму». А це поглиблює зацікавленість минулим, в глибинах якого проглядаються першопричини буття.

Метою і завданням дослідження є з'ясування значення філософії та філософічних наук для людини; вивчення питання структури та змісту філософського знання, проблеми співвідношення філософського і наукового знання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні філософія визначається як особливий різновид духовної культури, призначення якого полягає в осмисленні основ природного і соціального світу, формоутворень культури і пізнання, людини та її сутності. Наслідком цього осмислення є формування в сфері суспільної свідомості системи засадничих поглядів і світоглядних переконань, узагальнених уявлень і концептуальних побудов про сутність і граничні проблеми буття, людську присутність у ньому, можливості його осягнення людським розумом. У цьому контексті слухним є зауваження Р. Рорті, який вважав, що вбачати «мету філософії» у здобутті істини, точніше

істини про терміни, котрі забезпечують безумовну спільномірність усіх людських досліджень та дій, є ніщо інше, як вбачати у людській істоті не суб'єкт, а радше об'єкт, як існуюче en-soi, а не як наявне водночас pour-soi та en-soi: водночас об'єкт, який описується, і суб'єкт, що здійснює цей опис» [1, 344]. Тобто «нормальним результатом нормального дискурсу» є не пошук об'єктивної істини (що веде до «замороження» культури і дегуманізації людини), а вибір «на користь невизначеного прагнення до істини» [1, 344], що значно важливіше за вибір «усієї істини».

Та ж сама проблематика зумовила до життя (духовного) філософські системи Б. Паскаля, Е. Муньє, М. Шелера, Г. Сковороди, П. Юркевича та ін. Філософія являється найглибшим і найширшим знанням. Через це вона не може своєю назвою точно визначити предмети свого пізнання, які вона має досліджувати. Філософія намагається побачити все те загальне, яке існує в світі, об'єднати його в єдину цілісність буття. Така універсальність філософського пізнання в поєднанні з його тотальністю (суцільністю) остаточно створює таку її характеристику, яка відділяє філософію від інших спеціалізованих наук.

Разом з тим з'ясовується, що предмет філософії є не тільки предмет пізнання, але і предмет життя. Філософія виявляє такі риси, які ставлять її у відповідне становище і надають виключного значення у людському житті, оскільки вона не тільки спосіб знання, але і спосіб поведінки. Спеціальне знання по відношенню до життя. Вона повинна бути повним і цілісним знанням, але саме тому не може обмежитися пізнанням одного тільки «механізму світу», через те, що це означало б заперечення творчої діяльності в світі, яка складає в дійсності його сутність, його життя і душу. Тому філософія і намагається зрозуміти світ в ідеях, які захоплюють в собі розумну сутність з її необхідними

атрибутами блага і краси. Філософія прагне вияснити і обґрунтувати те світоглядання, джерела якого знаходяться у будь-якій людській душі і яке з необхідністю передбачається релігійним і моральним життям людства. Питання про основи і мету світу, про відношення світу і людини до Бога хвилюють загальнолюдську свідомість і виникають попереду будь-якої науки з необхідністю не тимчасового інтересу, а як духовне завдання, яке стосується вічних потреб людства.

Виходячи з вищесказаного, зазначимо, що визначення предмета філософії виступає як знання істини, як моральна правда. У цьому погляді багатьох українських філософів збігаються. Філософська позиція як Г. Сковороди, О. Кульчицького не зводилась до суто пізнавальних, а наповнені, «наближені» до з'ясування специфіки конкретної людської особистості. Українські мислителі не обмежуються при цьому тими чи іншими відособленими людськими здатностями, а виходять із цілісності особистісної структури, з'ясовуючи крізь її призму специфіку інших рівнів буття. Ці їх погляди співзвучні із прагненнями французьких персоналістів, які як вважає В. Г. Табачковський, намагаються переосмислити механізм людського світосприйняття [2, 74].

На нашу думку, «софійність» є тенденцією «українського кордоцентричного персоналізму, пов'язаного передусім із розростанням углиб, а не з надмірним поширенням» [3, 162]. Сприймаючи усі досягнення тогочасної науки, віддаючи їм належне, філософ вважав, що моральні настанови для людини може дати тільки філософія («любомудрість») через осягнення духовних засад буття: світу, людини і культури. Особливе значення має пізнання вищих моральних настанов (істин). Як зазначав М. Шелер, будь-яка «належність» людини, і насамперед «моральнісна», є «такою завдяки

прозрінню об'єктивних цінностей і спирається на моральне добро, то ж не виключена також можливість прозріння добра, в об'єктивній сутності на ціннісному змісті якого прихована вказівка на індивідуальну особистість» [4, 25], а разом з тим і на те належне, що іманентне їй як «покликання» бути саме цією особистістю й стосується тільки її одної, незалежно від того, чи поширюється таке саме покликання на інших. Таким чином, це й є «прозріння сутнісної цінності моєї особистості, або, мовою релігійних понять, ціннісний образ, що його містить у собі, несе попереду мене й надає мені божественна любов мірою її спрямованості на мене» [4, 26]. Це й є той своєрідний індивідуальний ціннісний зміст, на якому тільки й може ґрунтуватися свідомість «індивідуальної належності».

Пошуки українських мислителів через «софійність» мислення виявити цілісність філософського знання привели їх до внутрішнього світу особистості як особливого досвіду, який гарантує останній її цілісність.. Така універсальність і тотальність філософії сприяє її поділу на філософію права, філософію техніки, філософію історії, філософію мови і т. д. Це відбувається тому, що «філософ не має потреби повсякчас казати про цілість та й навіть не може цього зробити в точному розумінні слова; і яке б особливе питання логіки, моралі, естетики чи релігії він не розглядав, він чинить це як філософ» [3, 25]. Цю думку в свій час висловив Ф. Ніцше: «... філософ... де б він не знаходився і що б він не робив, тільки якщо він колись присягнув на вірність... філософії» завжди залишиться філософом [5, 188]. Даний вислів Ф. Ніцше (1844-1900) підтверджує що філософське знання скероване на осягнення загальності і сутності буття, а метою філософського мислення є охоплення «позаявищної суті світу, що постає із прагнення виявити під зовнішньою маскою природи приховану внутрішню самість світу і душі». Філософія

відрізняється від окремих спеціальних наук не тільки своєю універсальністю, але й мірою проникнення у глибину дійсності. Мірою такої проникності є дух людини, її суб'єктивність, «психологічність».

У новітній час подібні міркування знаходимо у працях А. Бергсона (1859-1941), К. Поппера (1902-1994) та інших. Йдеться про трактування цінності філософії не тільки і не стільки за пропоновані нею висновки, скільки за її інтенцію до загального пізнання, до «інтелектуального змагання з дійсністю» як істотною рисою покликання людини. Схожу думку висловлював відомий грузинський філософ М. Мамардашвілі, розглядаючи філософське пізнання як розуміння того, чого в принципі неможливо досягнути (знати) тільки в межах наявноголінгводискурсивного знання [6, 50-56]. Або, як підкреслює О. Кульчицький, «філософія «прямує» до знання, а не філософія «знає» [3, 27].

Такий підхід у тлумаченні філософського знання свідчить про теоретичну переконаність у рефлексивній силі й необхідності філософського пізнання і, водночас, виказує його недовіру до існуючих висновків, здійснених, зокрема, у позитивістських та інших філософських системах, системах, що претендують називатися науковими.

Основою будь-якої філософської системи є аксіологічна проблематика. Відповідно пізнавальною метою філософії розглядається не стільки істина, скільки правда. Правда є ідеалом «внутрішнього універсаму» людини, а не «холодного космосу». Філософія потребує досліджувати «внутрішній універсам» як підставу й засаду дослідження універсального світу. Як казав Г. Сковорода: «в цьому цілому світі два світи, які становлять один світ: світ видимий і невидимий, живий і мертвий, цілий і руйнівний. Цей – риза, а той – тіло, цей – тінь, а той – дерево; цей – речовина, а той – образ, тобто

основа, що містить речовинну грязь, як малюнок має свою фарбу. Отже, світ у світі – це вічність у тліні, життя у смерті, бадьорість уві сні, світло в п'яті, у неправді істина, у плачі радість, у відчаї надія» [7, 16]. Що ж стосується так званої чистої істини, то вона має обумовлювану природу в межах власне пізнавального відношення людини до світу і розглядається у гносеологічній ділянці предмету філософії.

Пояснюючи метод філософії філософський енциклопедичний словник визначає як своєрідний підхід у здобутті знань, своєрідний шлях, який веде до науково-пізнавальних результатів. Філософія як особливий вид знання, для пізнання має особливий метод. Але тут, як і у визначенні філософії не існує серед вчених єдиної думки і одного методу дослідження буття. Багато філософів користуються нефілософським методом – дедукцією. За допомогою нього здійснюється вихід з більш загального пізнання до охоплення менш загальних тверджень. Найкращим прикладом такого застосування є твір Б. Спінози «Ethicamoregeometricademostrata» («Етика, доведена геометричним способом»). Б. Спіноза (1632-1677) стверджує, що суть всесвіту творить одна нескінченна субстанція, яка в перекладі з латини буквально означає «те, що лежить в основі». Будучи свого роду «початком» буття, субстанція не може визначатися нічим, крім самої себе, отже, вона необхідно є «причиною самої себе». Ознаками субстанції виступають мислення і протяжність. Із субстанції виникають, з одного боку, окремі предмети, тіла та матеріальні процеси, а з другого – ідеї та психічні прояви. Б. Спіноза твердить, що людські почуття і акти людської волі здійснюються «геометричним способом» із природи людської душі це так очевидно як сума кутів трикутника рівна сто вісімдесяти градусам. Тому обурюватися чи захоплюватися людськими вчинками не варто [8, 410-452].

Все це виглядає правильно, але не завжди у філософії можна застосовувати методи дедукції та індукції. Так, коли визначати філософію як знання, спрямоване на досягнення цілості буття, то їх використання буде недоречним. Через те, що метод індукції завжди стосується лише дрібних фрагментів, складових частин буття і його проявів, а не суті. Щоб дедукційно охопити цілісність світу, потрібно володіти безпосереднім знанням щодо найвищих основ буття. Це те саме, що знати в геометрії аксіоми. Тим часом, деякі філософи (А. Бергсон, М. Шелер) цілком слушно зауважують, що філософування нехай частково, але спирається на інтуїцію, і цим самим охоплює суть буття. Однак можливості інтуїції не є достатніми для того, щоб визначити систематичність пізнання цілісності світу.

Якщо Б. Спіноза використовує у своїй філософії метод дедукції, то німецький філософ XIX ст. Е. Гартман (1842-1896), відзначає О. Кульчицький, переконує всіх у тому, що у філософському пізнанні потрібно використовувати протилежний метод – індукції. Суть його ґрунтується на пізнанні окремих явищ, у яких постійно повторюється щось загальне. На підтвердження своїх слів Е. Гартман наводить вчення Арістотеля, який розрізняв матерію і форму, як дві складових існування всесвіту. Так, матерія має властивість утворювати різні форми, а форма хоч і нематеріальна, але надає матерії один із можливих для неї виглядів [6, 198].

Отже, підсумовуючи значення філософії для людини, варто зауважити, що вона відтворює цілісність погляду на світ, спрямовує усе наше буття і через це „має бути дотичною до визначальної сфери людських зацікавлень”.

Варто зауважити те, щоб філософ був об'єктивним він повинен бути «відданим» принципам пізнання. Такою відданістю

користувалися стоїки або китайські містики Лао-цзи, філософія яких характеризується своєю поміркованістю.

«Відданість» принципам пізнання ще не означає, що твердження філософа є незмінним, остаточним і не буде зазнавати подальших змін і доповнень. Через це багато вчених вважають філософію не наукою, а знанням

Висновки. Таким чином, у дослідженні ми намагалися дати визначення філософії, її сутності, визначити практичне значення її для людини. Ствердження багатьма дослідниками ототожнення філософії та науки, її визначення, що філософія – це не наука, а знання (універсальне, світоглядне, яке охоплює сутність буття), знаходить сьогодні підтвердження в наукових дослідженнях сучасних філософів. Тлумачення філософського знання дослідниками свідчить про їх переконаність у необхідності філософського пізнання, звідки й береться початок розмежування філософії на галузі.

Література:

1. *Розвиток філософської думки в Україні.* (1994). Курс лекцій, 2-е вид., Ю. М. Вільчинський, М. А. Скрипник. К., ІСДОУ, 272с.
 2. Табачковський В. Г. (2001). *Гуманізм та проблема діалогу культур*, Філософська думка. №1, с. 6-15.
 3. Кульчицький О. (1995). *Основи філософії і філософічних наук.* Серія Підручники. Мюнхен-Львів, Укр. Вільн. Університет, Ч.42. 164 с.
 4. Шелер М. (1988). *Положение человека в Космосе*, Проблема человека в западной философии. М., Прогресс, с. 31-95.
 5. Ницше. Ф. (1997). *О пользе и вреде истории для жизни*, Сочинения в 2 т. М., Мысль, Т.1, с. 159-230.
- Мамардашвили М. (1992). *Как я понимаю философию.* М., Прогресс, 415 с.

6. Сковорода Г. (1994). *Ікона Алківіадська (Ізраїльський змії)*, Твори у 2т. К., АТ Обереги, Т.2, с. 7-33.
7. Спиноза Б. (1957). *Етика.*, Избранные произведения в двух томах. М., Государственное издательство политической литературы, Т.1, с. 361-718.
8. Бензар Б. П. (1971). Оповідання Івана Франка німецькою мовою // Радянське літературознавство. № 12, с. 66-73.

References:

1. *Rozvytok filozofskoi dumky v Ukraini.* (1994). Kurs lektsii: 2-e vyd., Yu. M. Vilchynskiy, M.A. Skrypnyk. [Development of philosophical thought in Ukraine. Course of lectures: 2nd type.], K., ISDOU, 272 s.
2. Tabachkovskiy V. H. (2001). *Humanizm ta problema dialohu kultur [Humanism and the problem of dialogue between cultures]*, Filozofska dumka. №1. S. 6-15.
3. Kulchytskyi O. (1995). *Osnovy filozofii i filozofichnykh nauk. [Fundamentals of Philosophy and Philosophical Sciences]* Serii: Pidruchnyky. Miunkhen-Lviv, Ukr. Viln. Universytet, Ch.42, 164 s.
4. Sheler M. (1988). *Polozhenye cheloveka v Kosmose [The position of man in space]*, Problema cheloveka v zapadnoi fylosofyy., M., Prohress, S. 31-95.
5. Nytshe. F. (1997). *O polze y vrede ystoryi dlia zhyzny [About the benefits and harms of history for life]*, Sochyneniya v 2 t. M., Mysl, T.1. S. 159-230.
6. Mamardashvily M. (1992). *Kak ya ponyimaiu fylosofyyu. [About the benefits and harms of history for life]*, M., Prohress, 415s.
7. Skovoroda H. (1994). *Ikona Alkiviadska (Izrail'skyi zmii) [Alcibiades Icon (Israeli Serpent)]*, Tvory u 2t., K.,AT Oberehy, T.2. S. 7-33.

8. Spynoza B. (1957). *Etyka [Ethics]*, Yzbrannye proyzvydenyia v dvukh tomakh. M., Hosudarstvennoe yzdatelstvo polytycheskoi lyteratury, T.1. S. 361-718.
9. Benzar B. P. (1971). *Opovidannia Ivana Franka nimetskoiu movoiu [Ivan Franko's story in German]*, Radianske literaturoznavstvo. № 12. S. 66-73.